

HVORDAN MAN UNDGÅR AT SLETTE SIG SELV

EN FORTÆLLING OM DANMARKS NATURFREDNINGSFORENING MED BESØG AF JOHANNES V. JENSEN

v. Anders Buch Vogel Hansen, Danmarks Naturfredningsforening

HVORDAN MAN UNDGÅR AT SLETTE SIG SELV

EN FORTÆLLING OM DANMARKS NATURFREDNINGSFORENING MED BESØG AF JOHANNES V. JENSEN

Det er nok de færreste, der tænker over det, når de hører i nyhederne, at Danmarks Naturfredningsforening stiller skarpt på landbrugets kvælstofudledning eller tænder fakler langs de danske kyster for at redde dem fra bebyggelse. Men Danmarks Naturfredningsforening har faktisk eksisteret i mere end 100 år. Med støtte fra danskerne, og åndsfæller som Johannes V. Jensen, har foreningen siden 1911 beskyttet og fejret Danmarks natur. I dag er foreningen ikke blot en opinionsdanner, men en moderne samfundsinstitution og landets største grønne organisation.

Gennem mere end et århundrede har Danmarks Naturfredningsforening overlevet skiftende politiske vinde, et væld af forskellige regeringer, industrialisering og modernisering samt en samfundsmæssig fremmedgørelse fra det, foreningen kæmper for. Naturen.

Fra et oprindeligt fokus på fredning af kulturhistorisk natur, har foreningens synsfelt udvidet sig betragteligt gennem det 20. århundrede. Danmarks Naturfredningsforening har således aldrig forladt sit imperativ, fredningsarbejdet, men har i stigende grad også beskæftiget sig med en mere holistisk beskyttelse af natur og miljø. Selvom foreningens fagområde over tid er blevet større, mere spredt og i dag dækker alt fra lokale plansager til store klimaspørgsmål, så har kerneopgaven altid været den samme: Beskyt den danske natur!

I begyndelsen af 1900-tallet rungede dette mantra imidlertid ikke kun hos den nyopståede Danmarks Naturfredningsforening, men også hos en særligt folkekær digter og skribent, som senere skulle vise sig at blive en central figur i foreningens kamp for naturens bevarelse i en tid præget af industrialisering.

Naturen skal være for alle

Den 21. april 1911 stiftes Danmarks Naturfredningsforening på Palace Hotel i København. Initiativtageren er overretssagfører og formand for Den Danske Turistforening, Viggo Falbe-Hansen, som har inviteret en række samfundsspidser til stiftende generalforsamling. Iklædt stadstøjet og med et glas sherry i hånden diskuterer de fremmødte den frie natur, som er under pres fra voksende landbrug, infrastruktur og privat ejerskab. Formålet med den nye forening, der i første omgang navngives Foreningen for Naturfredning, er at bevare og beskytte den danske natur, men det er samtidig et specifikt formål at sikre befolkningen adgang til den. At beskyttelse og benyttelse skal gå hånd i hånd er et, for denne tid, skelsættende synspunkt. Foreningen adskiller sig fra en række naturvidenskabeligt funderede grupper, der primært ønsker at frede naturen for at sikre fagfolk adgang til at undersøge den. I løbet af det første år optager foreningen 383 medlemmer og opretter 15 lokalforeninger øst for Storebælt. Det årlige kontingent fastsættes til den nette sum af to kroner.

Den første store sejr for den nye forening kommer i 1917, da Danmarks første lov om naturfredning vedtages. Dansk natur kan nu fredes. Ikke af foreningen, men af en række fredningsnævn, som skal vurdere og fælde dom over fremtidens fredningssager. Mindre end et år efter stadfæstes fredningen af Ejer Bavnehøj ved Skanderborg, der bliver den første officielle fredning i Danmark. De første årtiers store kampe omfatter tillige en stramning af jagtloven samt bevarelsen af de gamle træer i Dyrehaven nord for København.

Foreningen er i dens forår en klub for bedsteborgerne. De aktive i lokalforeningerne, meningsdannerne i årsskrifterne samt de menige medlemmer er ikke hvem som helst, men har gerne titler såsom dommer, doktor, professor, overlærer, sagfører, forfatter, læge eller maler. Det er således også i denne tidlige periode, at digteren Johannes V. Jensen gør entré i debatten om naturfredning og offentligt proklamerer sin støtte til Danmarks Naturfredningsforening. Kunstnerkredsen, som engagerer sig i foreningen, tæller også kolleger som kunstmalerne Johannes Larsen og Fritz Syberg samt forfatteren Jeppe Aakjær.

De sletter sig selv!

Johannes V. Jensen engagerer sig både i den overordnede debat om naturfredning og i en række enkeltsager. I sit litterære virke tager Jensen ofte udgangspunkt i naturen og i vigtigheden af dens bevarelse. Han mener, at landskabet besidder en iboende naturhistorisk og æstetisk værdi, som er grundlag for menneskets identitet og historiske selvforståelse. Når vi befinder os i den urørte natur, træder vi ud af vores egen samtid og ind i den historie, som det gamle landskab repræsenterer. Det er derfor fatalt for åndslivet, når natur uden omtanke forvandles til fordel for landbrug, infrastruktur og industri. Skønt Jensen som præmis anerkender samfundets uundgåelige fremdrift og modernisering, er han af den opfattelse, at landvindingerne må foretages med omhu. Således fatter den nu naturpolitiske skribent pennen, da han bliver opmærksom på, at de såkaldte fortidsminder, heriblandt gravhøje og voldsteder, mange steder i landet er i fare for at blive jævnet med jorden for at vinde areal. Jensen proklamerer i 1931, med reference til spørgsmålet om naturhistorie og identitet, at sletter de fortidsminderne, ja så sletter de sig selv! Forfatterens indædthed og samarbejde med Danmarks Naturfredningsforening udgør en stor del af den politiske mobilisering, som medfører, at en totalfredning af fortidsminderne vedtages i en ny lov om naturfredning, der ser dagens lys i 1937.

Den reviderede lov er ikke blot skelsættende for Jensen og fortidsminderne, men er også et af de mest centrale historienedslag for Danmarks Naturfredningsforening som naturpolitisk aktør. Loven af 1937, der vedtages under Thorvald Staunings SR-regering, tildeler nemlig foreningen ret til at rejse fredningssager til behandling i fredningsnævnene. Førhen har denne ret været forbeholdt stat, amter og kommuner. Det betyder, at der herefter rejses mange flere sager om naturfredning. Loven medfører desuden en ny strandregulering, så flere danskere får adgang til private strande, mens den stigende trussel fra sommerhusbyggeri ved kysterne bremses med et påbud om, at anlæg ikke må opføres nærmere end 100 meter fra strandbredden. Slutteligt sætter lovteksten punktum for friluftsklamer, som vi måske bedst kender fra landevejene i USA.

Fredninger på stribe

I løbet af 1930'erne og 1940'erne kommer der for alvor gang i fredningsapparatet i takt med samfundet og industriens vokseværk, der gør ondt på det oprindelige landskab. Særligt de jyske heder er genstand for stor debat og fredningsiver. Et opgør som Johannes V. Jensen placerer sig selv midt i. For Jensen, der er født nær Limfjorden, er den særprægede natur i Himmerland en hjertesag. Allerede i 1931-32 udtrykker han derfor sin bekymring i Danmarks Naturfredningsforenings årsskrift. Heri beretter skribenten om de ulykkelige fremtids-scenarier, den himmerlandske natur kan stå overfor, hvis det profitdrevne menneske fortsat får lov at udhule den efter forgodtbefindende. Debatten i Himmerland er en lang og sej kamp, men fra 1940'erne og frem begynder fredningerne at rulle. Jensen når derfor at opleve sikringen af en række markante himmerlandske områder inden sin død i 1950.

I samme periode finder endnu et iøjnefaldende samarbejde mellem foreningen og Jensen sted. I begyndelsen af 1930'erne fremsætter Danmarks Naturfredningsforening således et forslag om en omfattende fredning af Hald Sø og Dollerup Bakker ved Viborg. Naturens mangfoldighed i området gør det til et nationalunikum, forklarer foreningen. Og Jensen, der som ung gik på Viborg Latinskole, er ikke sen til at stemme i. I Danmarks Naturfredningsforenings årsskrift 1933-34 bedyrer han, at fredningen af Hald Sø og Dollerup Bakker er en af de vigtigste sager, som foreningen nogensinde har igangsat. For Jensen er området et skoleeksempel på et stykke natur, der på grund af sin urørte istidsskabte facon udgør et naturhistorisk vakuum, hvori mennesket ikke blot præsenteres for den æstetisk smukke natur, men for selve naturhistorien. Ifølge forfatteren er området så særligt, at han ikke tøver med at sammenligne det med gletscherpartiet ved Luzern og granithellerne i Central Park i New York. Ud over Jensens egen signatur underskrives opråbet af 15 kunstnerkolleger. I 1942 fredes området til stor glæde for foreningen og for Jensen.

Andre markante fredninger i 1940'erne tæller, blandt mange, Grenen ved Skagen, Rubjerg Knude, Røjle Klint på Fyn, Balka Lyng på Bornholm samt Rørvig-halvøen på Sjælland.

Da Johannes V. Jensen dør i 1950 mister Danmarks Naturfredningsforening en ven og tæt forbundet meningsfælle. Jensens kampånd fortsætter imidlertid i foreningen, som ikke træder på bremsen i århundredets anden halvdel. Digterens bidrag til naturen, foreningens position og fremtidige styrke er der ingen, der betvivler.

I begyndelsen af 1950'erne interesserer foreningen sig i stor stil for den gamle natur i byer og landsbyer. Således forhindres fældningen af gamle træer, som flugter sig langs alléer, veje og gader, ligesom man også giver sig i kast med at rejse fredningssager for de danske kirkers omgivelser. På dette tidspunkt er Danmarks Naturfredningsforening stadig meget optaget af landskabets kulturhistoriske værdi, ligesom Johannes V. Jensen havde været det. Foreningen mener således, at udsigten til de ældgamle middelalderlige kirker, samt de omgivelser, som kirkerne er centrum for, må beskyttes. Kirkerne fredes altså ikke, men det gør landskabet omkring dem. I løbet af 1950'erne stadfæstes mere end 450 fredninger ved danske landsbykirker. Foreningen

er imidlertid også aktiv i storbyerne i denne periode, særligt i København, hvor der rejses en længere række fredningssager for rekreative områder som parker og grønne områder.

Medlemsstal på himmelflugt

På tærsklen til 1960'erne begynder Danmarks Naturfredningsforening for alvor at beskæftige sig aktivt med medlemmerne. Ved foreningens 50-års jubilæum har medlemstallet rundet 15.000. I sekretariatet øjner man potentiale, og det betyder, at medlemspleje kommer til at stå højt på foreningens dagsorden i de kommende årtier. I 1961 udkommer foreningens første medlemsblad, der navngives *Dansk Naturfredning*. Et blad, som senere skal komme til at hedde *Natur & Miljø*. Medlemsbladet er journalistisk og mere appetitligt end de læsetunge årsskrifter, der siden foreningens stiftelse er udkommet hvert år.

De nye tanker om moderne markedsføring i Danmarks Naturfredningsforening indebærer også telefonhvervningen, som kommer til i de spæde 1970'ere. Dette skal vise sig at være en særdeles frugtbar måde at komme i dialog med danskerne på. Ved udgangen af årtiet er medlemstallet cirka 60.000. Herefter går det imidlertid så stærkt, at medarbejderne i sekretariatet knapt kan følge med, når de skal registrere nye medlemmer. I 1983 er 200.000 danskere medlem, og i 1988 rammer foreningen sin alletiders rekord på 273.553 medlemskaber. Danmarks Naturfredningsforening har for alvor slået igennem hos den brede befolkning og har endegyldigt aflagt sit ry som debatforum for den naturfaglige samfundselite.

Døde hummere og miljøet i centrum

Sideløbende med 1980'ernes stigende folkelige opbakning forløber en af de største politiske sager i foreningens historie. Det hele begynder i 1986, da et par fiskekuttere lægger til kaj i Gilleleje. Med sig bringer de dagens fangst, der skal vise sig at udløse et ramaskrig om vandmiljøets tilstand i Kattegat. Stærkt bekymrende er det nemlig, at kutternes lastrum ikke blot syner af friske havdyr, men også af døde fisk og hummere. Havdøden skyldes iltsvind, forårsaget af forurening, der hovedsagligt stammer fra landbruget.

Iltsvindet er på dette tidspunkt velkendt for fagfolk. Men da Danmarks Radio står klar på kajen i Nordsjælland for at filme de døde fisk, bliver det også en sag, som medierne og den danske befolkning optages af. Regeringen er imidlertid tavs, og da politikerne ikke tager telefonen, når journalisterne ringer, så gør direktøren i Danmarks Naturfredningsforening, David Rehling, det gerne. Han siger således ja, da Danmarks Radio spørger, om han vil formulere en handlingsplan for, hvad politikerne skal gøre for at redde vandmiljøet. Foreningen udfærdiger en 6-punktsplan, som Rehling fremlægger under et direkte tv-indslag, hvor også den konservative fiskeriminister, Lars P. Gammelgaard, er i studiet. Ministeren giver for åben skærm et løfte om, at noget må gøres. I 1987 bliver et bredt flertal i Folketinget enige om at vedtage et kompleks af love under navnet *Vandmiljøplanen*. Planen koster intet mindre end 12 milliarder kroner, og indholdet stemmer i stor udstrækning overens med Rehlings plan.

Historien om iltsvind, døde hummere og Vandmiljøplanen er et godt eksempel på den retning, som Danmarks Naturfredningsforening i disse år tager. Naturfredning står stadig centralt i foreningens arbejde, men

spørgsmål om natur- og miljøbeskyttelse kommer nu også i fokus. Fredningen af natur som værktøj bliver i denne periode også flankeret af et nyt greb. *Naturgenopretning* fødes som begreb, da foreningen foreslår, at naturen nogle steder, som følge af dyrkning, er medtaget i en sådan grad, at den må genoprettes. Ordlyden naturgenopretning er fremsat i ramme alvor, om end der i begrebet også gemmer sig en satirisk kækhed. Den konservative statsminister, Poul Schlüter, har på dette tidspunkt lanceret en plan om økonomisk genopretning, som skal rette op på de skrantende danske finanser. Ifølge Danmarks Naturfredningsforening er økonomien imidlertid ikke det eneste skrantende forhold i landet.

Et af de største naturgenopretningsprojekter i Danmark er Skjern Å. I 1960'erne blev åen afvandet og udrettet til fordel for landbrugsareal. Det betød, at vandmiljøet i området tog kraftigt skade, hvorfor dyre- og planteliv også led en kedelig skæbne. I slutningen af 1980'erne vedtager Folketinget derfor genopretningen af Skjern Å. Den socialdemokratiske miljøminister, Svend Auken, for hvem sagen er af højeste prioritet, tager det første spadestik til anlægsarbejdet i 1999. Fire år efter indvies Skjern Å, der nu er genslynget og atter er omgivet af våde enge.

Modvind markerer årtusindskiftet

I begyndelsen af 1990'erne er der glade dage hos Danmarks Naturfredningsforening, som konstaterer vedtagelsen af en ny naturbeskyttelseslov, der afløser naturfredningsloven. Loven er en god nyhed for naturen, hvis beskyttelse gennem paragraffer nu er mere omfattende end førhen. Særligt for den nye lov er, at den beskytter vigtige naturområder, som før har været udsatte. Det gælder både større enge, overdrev, moser og hejder samt disse naturtypers dyr og planter. Samtidig bliver adgangen i naturen udvidet, så det nu tillades at cykle i skovene og færdes på blandt andet stier og markveje i det åbne landskab.

De gode nyheder får hurtigt følgeskab, da en ny jagtlov ser dagens lys i 1994. Loven er kommet til efter et bredt samarbejde på tværs af natur- og friluftsföreninger, jægere og ornitologer. Den nye jagtlov medfører større omvæltninger i dansk vildtforvaltning til fordel for det vilde dyreliv.

Perioden omkring årtusindskiftet er imidlertid ikke kun fryd og gammen for Danmarks Naturfredningsforening. Foreningen kommer således i modvind, da Anders Fogh Rasmussens VK-regering i 2002 fjerner Danmarks Naturfredningsforening fra finansloven, som siden 1925 har modtaget et årligt statsligt tilskud. I årene forud for denne vedtagelse har flere partier i Folketinget desuden diskuteret muligheden for at fratage foreningen dens fredningsret. Danmarks Naturfredningsforening frygter derfor, at regeringen vil gå yderligere hårdt til værks for at formindske foreningens virke og besværliggøre dens arbejde for at beskytte dansk natur. Heldigvis for den gamle forening, og for naturen, bliver det ved bekymringen. Foreningen bibeholder sin ret til at rejse fredningssager og kan fortsætte sit arbejde for naturen og for danskernes adgang til den.

Danskerne kommer i den grad også ud i naturen, da Danmarks Naturforening i 2005 lancerer *Affaldsindsamlingen*. Her inviteres hele befolkningen ud i naturen for at indsamle affald, der er blevet efterladt i det

grønne. Snart bliver det tydeligt, at affald i naturen ligger mange danskere på sinde. Indsamlingen bliver derfor en årlig tradition, som med tiden vinder indpas hos hundredtusindvis af danskere, som hvert forår gør hovedrent i naturen. I 2017 viser en opgørelse, at Affaldsindsamlingen gennem tiden har fjernet over 1,5 million øl- og sodavandsdåser fra Danmarks natur.

100 år

I 2011 fylder Danmarks Naturfredningsforening 100 år. I selskab med blandt andre H. M. Dronning Margrethe fejrer foreningen hundrede år som naturens stemme med lovning på hundrede mere. Ved indgangen til jubilæumsåret har foreningen 133.000 medlemmer og knap 100 lokalforeninger, som alle passer på naturen der, hvor de er.

Ifølge Ella Maria Bisschop-Larsen, der er præsident i Danmarks Naturfredningsforening på tidspunktet for jubilæet, må man imidlertid ikke tro, at den lange historie og de mange sejre betyder, at kampen for naturen er vundet. Og særligt ét ønske præger præsidentens håb for fremtiden: Værdien af Danmarks natur skal være en selvstændig del af den politiske dagsorden. I mere end hundrede år har naturen måttet vige for industrien med et tilbagevendende argument om arbejdspladser og produktivitet. Men naturen må ikke kun anskues som et middel i jagten på værdi. Naturen er *i sig selv* en værdi. En parole der lyder som noget, vi har hørt før. Måske fra en himmerlandsk digter.